

Kratko življenje in konec časopisov *Stimmen aus Innerösterreich* in *Slovenec*

TEODOR DOMEJ

Kazen, ki so mi jo dali, gotovo ni malenkost. Enomesečni zapor. – 60 goldinarjev zapadle varščine ... Izguba poslanskega mesta v koroškem deželnem zboru, – smrt v smislu državljskih pravic. Ne glede na to menda pripravljajo še drugo kazen: vzeti mi hočejo sedanjo državno službo. (Malle 1979: 54)¹

TE BESEDE JE ZAPISAL KOROŠKI duhovnik Andrej Einspieler (1813–1888) kmalu potem, ko so ga leta 1863 obsodili v tiskovnem procesu in je postal sploh prvi predstavnik slovenskega narodnopolitičnega gibanja, ki je bil obsojen na zaporno kazen. Pričajo o tem, kakšno osebno tveganje je bilo povezano s publicistično dejavnostjo v času, ko je bila svoboda tiska omejena predvsem tistim, ki so bili v opoziciji do državne ali deželne politike. Primer Andreja Einspielera kot publicista in obsojenca zahteva kontekstualizacijo ne le v okviru medijskega prava, temveč predvsem kot pojava sredi narodnopolitične konfrontacije.

Prispevek se omejuje na tiskani periodični glasili, ki sta v šestdesetih letih 19. st. izhajali v Celovcu, nemško *Stimmen aus Innerösterreich* (na kratko *Stimmen*; prim. Rajšp 1997) in slovensko *Slovenec* (prim. Kolar 1997), težiščno pa je v ospredju *Stimmen*. Prva številka *Stimmen* je izšla 30. julija 1861, zadnja 30. aprila 1863, sprva vsakih 32 dni, med 10. marcem in 30. aprilom 1863 pa kot dnevnik. *Slovenec* je izhajal med 14. januarjem 1865 in 25. aprilom 1867, do decembra 1866 dvakrat, potem pa trikrat na teden. *Stimmen* je nazadnje

¹ Vse citate iz nemščine sem prevedel avtor prispevka. Zaradi omejenega prostora jih ni mogoče navesti v izvorniku. Kolikor gre za navedbe iz časopisov, so dosegljivi na spletnih straneh Avstrijske narodne knjižnice (Österreichische Nationalbibliothek) <https://anno.onb.ac.at/> in na <https://alex.onb.ac.at/sachlichegliederung.htm>, če gre za pravna besedila in stenografske protokole koroškega deželnega zbora. *Stimmen aus Innerösterreich* so na http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ256074402. Začuda jih na dlib.si še ni, je pa tam dostopen celovški *Slovenec*.

izhajal v nakladi okoli 600 izvodov (*Klagenfurter Zeitung*, 23. 4. 1863), *Slovenec* okoli 650 (Malle 1979: 86). *Stimmen* in *Slovenec* tedaj nista bili edini na Koroškem izhajajoči periodični glasili, ki jih prištevamo slovenskemu emancipacijskemu gibanju, vendar edini, ki sta bili pretežno namenjeni političnemu delovanju in ustvarjanju slovenskega narodnopolitičnega narativa. Vmesno pozicijo je imel *Slovenski Prijatelj* (na kratko *SP*; prim. Oražem 1997), mesečnik z najdaljšim stažem (ustanovljen kot *Šolski prijatelj* leta 1852), ki je ravno tako izhajal v Celovcu. Kolikšna je bila pokritost Koroške s slovenskim časopisjem s Kranjske ali iz drugih slovenskih pokrajin, še ni dovolj raziskano, vendar moremo z gotovostjo sklepati, da slovenske pokrajine medijsko niso bile močno integrirane. Ciljni prostor *Slovenskega Prijatla*, *Stimmen*, *Slovenca* in literarnih glasil, ki so izhajala v Celovcu, je bilo celotno slovensko naseljeno ozemlje in slovenski izobraženci drugod v monarhiji.

Slika 1. Razglednica, ki jo je pred letom 1914 izdala Slovenska krščansko socialna zveza za Koroško. Zasebna zbirka.

Pravni in politični okvir

Položaj in razvoj sredstev množične komunikacije sta bila najtesneje povezana s stanjem in spremembami na političnem področju in z okviri, ki so jih dajali, kar se tiče pravne ureditve, v zadnji konsekvenci medijska zakonodaja, kazenski

zakon in sodna praksa (Olechowski 2006). Svoboda tiska, pravica prosto izražati svoje mnenje in ga širiti med bralci, somišljeniki in političnimi tekmeci ali nasprotniki, je ena temeljnih pravic v demokratičnih družbah. V času, ko je vladala še stroga predcenzura v službi ohranjanja oblasti, je zato želja po svobodi tiska izžarevala poseben čar (Olechowski 2004: 201–202). Hkrati so obstajale razne taktike, kako zaobiti cenzuro, in disidentstvo, tako v literaturi kot na ostalih področjih javne komunikacije. Sporočanje »med vrsticami«, objavljanje v tujini ali celo emigracija avtorjev v tujino so bile glavne oblike. Treba je pomisliti samo na nemškega pesnika, rojenega Kranjca, s psevdonimom Anastasius Grün (Anton Alexander Graf Auersperg, 1806–1876), ki je leta 1831 svojo uspešnico *Spaziergänge eines Wiener Poeten* (*Sprehodi dunajskega poeta*), s katero je zaslovel, anonimno objavil v Hamburgu.

V Habsburški monarhiji se je leta 1848 začelo prvo kratko obdobje brez predcenzure. Svoboda tiska je postala ena prvih programatičnih zahtev dunajskih marčnih vstajnikov in tako samoumevna, da se o njej ni moglo razpravljati. S strani dotlej absolutne oblasti »po milosti božji«, sedaj pa ogrožene, je bila to ena prvih koncesij ali pravic, v katere je z razglasom (14. marca 1848) in s patentom (15. marca 1848) morala privoliti (Olechowski 2004: 207 sl.). Predcenzuro je zamenjal represivni sistem. Medijski prostor se je z odpravo predcenzure močno spremenil, kajti zakonska določila so imela neposreden vpliv na periodični tisk, na število časopisov in revij, v enaki meri pa tudi na njihovo vsebino in posredno celo na njihovo politično orientacijo. Kmalu pa so, v koraku s političnim razvojem, spet stopili v veljavo omejitveni ukrepi. Tiskovni zakon z dne 13. 3. 1849 (zakon proti zlorabi tiska) je že naznanjal zaostrovanje (Olechowski 2004: 257 sl.).

Čim je revolucionarno gibanje doživelo poraz, so se za periodična glasila vrnile predcenzura (v obliki oddaje tiskanega izvoda eno uro pred razpečavanjem) in druge omejitve tiskane besede in slike. Medijski sektor je urejevalo več zakonov. Glavna sta bila tiskovni red in kazenski zakon, dopolnjevali so ju še predpisi, ki so urejevali obrt, posebej dejavnost tiskarn in prodajo časopisov, prav tako pa določila, ki so urejevala policijski nadzor in tiskovne pravde. S cesarsko odredbo z dne 6. julija 1851 je začel veljati sistem z opominom (Olechowski 2004: 346, 402), ki je hromil svobodno besedo in periodični tisk. Kmalu potem, ko je bila z decembrskim patentom (31. 12. 1851) ukinjena oktroirana ustava z dne 4. marca 1849 in se je začel neoabsolutizem, sta bila 2. junija 1852 objavljena tiskovni red in kazenski zakon, slednji v marsičem enak tistemu iz leta 1803 (Olechowski 2004:

350–357). Oba nosita kot datum cesarjevega sankcioniranja 27. maj 1852, veljavna pa sta bila od 1. septembra 1852. Odtlej sta obe zakonski besedili postavljali ozek obod, v katerem se je mogel gibati periodični tisk. Nosilni stebri tiskovne uredbe so postali koncesija, varščina (kavcija), zaplemba, opomin in kazni za zločine in prestopke v tiskovnih zadevah. Veljali so za vsa periodična glasila, prizadeli pa so zlasti tista, ki so pisala o političnih vprašanjih (Storch 1907: 973). Uveljavila se je predcenzura v obliki oddaje tiskanega izvoda pristojnim oblastem najkasneje eno uro pred razpečavanjem. Za tisk je nastopila ledena doba, močno podobna tisti v predmarčni. Stroge omejitve pa niso veljale le za periodični tisk, temveč za vse dejavnosti, ki bi utegnile ogrožati absolutno oblast, torej za vse oblike samoorganizacije civilne družbe, na primer za društva (društveni zakon z dne 26. 11. 1852).

Eno izmed sredstev discipliniranja tiska je bila grožnja s kaznijo. Najmanj tako učinkovita na medijskem področju je bila samocenzura, za katero so se odločili pisci, uredniki in izdajatelji – pogosto ne da bi se je sami prav zavedali, ker so bile meje, kaj se sme pisati in objaviti ter kaj ne, dodobra ponotranjene. Čim se je ta sistem samoumevnosti samocenzure zamajal, so disciplinski ukrepi in sodno preganjanje postali del političnega, marsikdaj tudi osebnega življenja, pri čemer so bili kriteriji dokaj nejasni, odvisni od vsakokratnega političnega položaja. Kako odprta je bila opredelitev dejanj in drže, ki so vodila k izreku opomina, kaže besedilo 22. člena tiskovnega reda: »V kolikor periodično glasilo vztraja pri pisanju, ki je sovražno prestolu, monarhični obliki vladanja, državni enotnosti in celovitosti države, monarhičnemu načelu, veri, javni morali ali pa je (usmerjeno) sploh proti temeljem državne družbe in ni združljivo z ohranjanjem javnega miru in reda« (Press-Ordnung), ga po dvakratnem brezuspešnem pisnem opominu lahko ukinejo za obdobje do treh mesecev, lahko pa mu vrhovna policijska oblast odvzame koncesijo. Podoben ukrep je grozil tudi neperiodičnim tiskom, »če so nevarno usmerjeni« (prav tam). Razen tega je bila medijska zakonodaja neločljivo povezana s kazenskim zakonom.² Zaporne in denarne kazni so grozile vsem, ki so sodelovali pri tiskanih medijih že v primeru, da so zanemarjali dolžnost skrbne pazljivosti. K odgovornosti so bili lahko poklicani avtorji, prevajalci, izdajatelji, uredniki, založniki in tiskarji (vodje tiskarn). Določila o višini kazni je vseboval tiskovni red, dopolnjeval pa jih je kazenski zakon. V oddelku »O prestopkih in prekrških zoper javni mir in red« je bila vrsta členov (členi 278–310), ki so ogrožali

² Prvi slovenski prevod kazenskega zakona in tiskovnega zakona iz leta 1862 je izšel šele 1889 (Kavčič 1889).

tiskane medije, na primer člen 300 (Omalovaževanje odredb oblasti in ščuvanje proti državnim in občinskim organom, proti posameznim organom vlade, proti pričam ali izvedencem) in člen 302 (Ščuvanje k sovražnostim proti narodnostim, verskim skupinam in drugim združenjem).³

Tudi slovenski periodiki se je leta 1848 odprlo okno priložnosti. *Kmetijske in rokodelske novice* (na kratko *Novice*) so svobodneje zadihale, začeli so izhajati novi slovenski politični časopisi, najpomembnejši med njimi *Slovenija* (prva številka je izšla 4. julija 1848, zadnja 29. marca 1850). Ne smemo pa pozabiti sodelovanja glasnikov slovenskega narodno emancipacijskega gibanja v nemških časopisih, prav tako ne poročil o prvinah slovenskega narodnopolitičnega programa in prizadevanj v neslovenskih glasilih širom Avstrijskega cesarstva. Neposredno ali vsaj posredno so objave vplivale na politično in kulturno dinamiko na Slovenskem. V medijih se je pravzaprav šele leta 1848 mogel začeti javni diskurz o narodnih pravicah Slovencev.

Koroška dolgo ni premogla tiskanega slovenskega časopisa. Prvo tiskano periodično glasilo je bila *Slovenska bčela* (julij 1850 – julij 1853). List se je omejeval na literaturo in kulturo, o političnem dogajanju pa je pisal le ob robu; zaradi prenizkega števila naročnikov je prenehal izhajati. Njegov urednik Anton Janežič je tradicijo nadaljeval z *Glasnikom slovenskega slovstva* (1854), predvsem pa z *Glasnikom za literaturo in umetnost* (1858–1868). Od priloge pri *Slovenski bčeli* k samostojni periodiki se je razvil *Solski prijatelj* (1852) in preko *Prijatla* (od 1855) postal *Slovenski Prijatelj* (od 1858) z različnimi vsebinskimi težišči, kot izdajajo že podnaslovi (*Časopis za šolo in dom*, *Časopis za cerkev*, *Časopis za cerkev, šolo in dom*). Po političnem odtajanju se je mesečnik med leti 1859 in 1863 razvil v zametek političnega glasila. Njegov lastnik in urednik je bil vseskozi Einspieler, ki se je kot dopisnik različnih časopisov uveljavil že v prvem ustavnem obdobju (1848–1850). V kolikor nimamo vseh slovenskih periodičnih glasil tedanjega časa za politična (kar pa so v okviru emancipacijskih prizadevanj pravzaprav bila, čeprav so bila nekatera nepolitična glede na

³ »Kdor druge poziva, spodbuja ali zavaja k sovražnim dejanjem proti različnim narodnostim (narodnim plemenom), verskim in drugim skupinam, posameznim razredom ali stanovom meščanske družbe ali pa proti zakonsko priznanim korporacijam ali pa sploh proti prebivalcem države in jih s tem namenom razdvaja, je kriv prestopka in se ga obsodi, v kolikor ne gre za kaznivo dejanje s še težjo kaznijo, na strog zapor od treh do šest mesecev.« (Strafgesetz)

tedanjo tiskovno zakonodajo), je na Koroškem prvo brazdo po ledini vlek el Einspieler v *Slovenskem Prijatlu* od leta 1859 z rubrikama Novičar in Dopisi. S tem je Einspieler prekoračil vsebinske okvire, ki so jih na osnovi tiskovnega reda imela nepolitična glasila. Prišel je pod drobnogled policije in je moral leta 1859 vplačati varščino. Vendar rubrika v mesečniku s članki o političnem dogajanju potrebam ni več zadoščala.

Politična otoplitev in spremenjene oblike represije

Leta od 1859 do 1868 so globoko zarezala v avstrijsko in z njo tudi slovensko družbo. Položila so temelje zadnjim desetletjem Habsburške monarhije in zakoličila pot proti njenemu razpadu. Dva poraza Avstrijskega cesarstva na bojiščih⁴ sta izsilila konec ostrega neoabsolutizma in preusmeritev v razvoju časopisja. 1860/1861 sta izšla oktobrski manifest in februarški patent, konec leta 1867, kot spremni pojav preoblikovanja Avstrijskega cesarstva v Avstro-Ogrsko, sveženj temeljnih ustavnih zakonov. V to obdobje sta vpeta dva tiskovna zakona (1862, 1867) in spremembe ostalih zakonov, ki so posegali v medijsko sfero. Vse dogajanje je dajalo okvir razvoju na časnikarskem področju, ki je po svoje odražalo družbeno dinamiko. S sprostitvijo političnega delovanja je nastopilo obdobje ustanavljanja novih periodičnih glasil. Ta so si prizadevala dati bralcem ideološko in narodnopolitično orientacijo. Seveda to ne pomeni, da bi se šele tedaj začela politična in nacionalna identitetna politika, vendar je ta prav v začetku demokratizacije dobila velike razsežnosti. Sedmo desetletje 19. stoletja je prineslo tudi sovražni govor – tako proti posameznikom in skupinam kot proti celim narodom. V mnogonacionalni državi je doživela nestrpnost na časopisnih straneh svoj prvi višek. Politično časopisje je polno sledov te nestrpnosti, povsem pa je dala ideološka in nacionalna diferenciacija pečat zadnjim desetletjem Habsburške monarhije. Časopisi so pospeševali procese homogenizacije narodov. Narodna gibanja so se razvijala interaktivno, soodvisno in v hegemonialnih odnosih. Ta dinamični družbenopolitični proces je prekvasil celotno državo in njene sestavne dele. Identitetni politiki je bilo postopoma izpostavljeno domala celotno prebivalstvo. Zajela je vse družbene sloje, vendar ne vse v enaki meri in ne povsod istočasno. Do izraza je prišla ne le

⁴ 24. 6. 1859 se je odvila bitka pri Solferinu med Avstrijo na eni in Sardinijo in Francijo na drugi; 3. 7. 1866 pa še bitka pri Kraljevem Gradcu/Hradec Králové med Avstrijo in Prusijo.

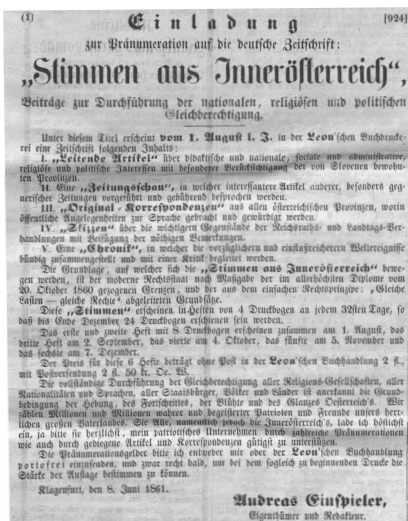
v politiki, temveč tudi v humanističnih znanostih, v umetnostnem ustvarjanju in ne nazadnje na področju izobraževanja, najbolj neposredno pa v periodičnih glasilih in publicistiki.

Do prvega preboja, kar se tiče diskurza o slovenskih jezikovnih pravicah, je prišlo poleti 1859. 24. 8. 1859 so *Novice* objavile vest, da bo namesto Aleksandra Bacha, med 1852 in 1859 za cesarjem Francem Jožefom I. prve osebnosti na avstrijskem političnem odru (po njem je poimenovano celó obdobje), prevzel mesto ministra »notranjih oprav« grof Agenor Gołuchowski. Na mah se je spremenilo pisanje v tiskanih medijih, tako tudi v *Novicab*. V naslednjih številkah *Novic* je odmeval zlasti »ukaz slavnega c. kr. ministerstva za bogočastje in nauk« z dne 8. 8. 1859, da nemščina v višjih gimnazijskih razredih v regijah, kjer večina prebivalstva ne pripada nemškemu jeziku, ni nujno prevladujoči učni jezik, morajo ga pa ob koncu gimnazije vsi maturanti obvladati v ustni in pisni obliki. V *Novicab* je pod naslovom »Glasi o cesarskem ukazu, ki določuje učbeni jezik v različnih deželah našega cesarstva« (prvi 7. septembra 1859; v nadaljevanju tudi pod naslovom »Slovenščina na Slovenskem«) izšlo več prispevkov, ki so se med drugim spoprijemali tudi z vprašanjem, ali že obstajajo pogoji za uvedbo slovenščine kot učnega jezika v gimnazijah. Ob vprašanju, ali je razvojna stopnja slovenskega knjižnega jezika že dovolj visoka za strokovne vsebine gimnazijskih učnih predmetov, se je med slovenskimi izobraženci razvnelo jezikovnopolitično prerekanje, ki se je potem vleкло nekaj desetletij in je vplivalo na narodnopolitično diferenciacijo in razkol, najbolj od vseh slovenskih dežel na Koroškem.

V znamenju otoplitve je Einspieler leta 1859 v *Slovenskem Prijatlu* začel objavljati prispevke narodnopolitične vsebine. Kmalu je čutil pritisk. Zunanji povod je bil, da vse dotlej ni izpolnjeval pogojev, ki so veljali za periodiko. Dotlej se je znal izmuzniti vplačilu varščine, sedaj pa so mu prošnjo za oprostitev odbili. Ob začetku leta 1859 je Einspieler v dopisu oblastem zatrdil, da v svojem časopisu ne bo obravnaval političnih vprašanj (Malle 1979: 38-41), vendar tej napovedi ni dolgo ostal zvest. Da je politično res napočil nov čas, kaže serija člankov v decembrski številki 1860, ki se je nadaljevala v januarski in februarški 1861, s sklicevanjem na daljše odlomke iz programatičnih objav slovanskih političnih avtoritet Matije Majarja – Ziljskega, škofa Josipa Jurija Strossmajerja in Františka Palackega (Anon 1860, Anon 1861e, Anon 1861f).

Januarja 1861 se je Einspieler oglasil s člankom *Kärntens Selbstständigkeit* (Samostojnost Koroške) in ga objavil v *Slovenskem Prijatlu*, kot brošuro (Einspieler 1861: 123–128), in potem še v prvi številki *Stimmen*. Sklicujoč se na narodnostno strukturo dežele s tretjinskim deležem slovenskega prebivalstva, je z opozorilom na načelo enakopravnosti narodnosti in jezika strnil pričakovanja v dveh glavnih točkah: da se Koroško prizna kot nemško-slovensko in da se jo tudi obravnava kot táko. Uresničitev jezikovnih pravic je zahteval v šolstvu, pri publikaciji zakonov in odredb, v uradih in v koroškem deželnem zboru. Zedinjene Slovenije kot cilja slovenskega narodnopolitičnega gibanja ni ne izpostavil ne omenil. Uresničevanje narodnostne enakopravnosti je pričakoval znotraj obstoječih deželnih mej. Njegove zahteve so močno odmevale v koroškem in notranjeavstrijskem časopisju. Kot glasnik nemškonacionalnega tabora se je proti Einspielerju postavil zdravnik celovške bolnice Alois Hussa (1827–1881) in mu odgovoril s polemično brošuro, v kateri ni le zavrnil vseh zahtev, temveč nanizal glavne predsodke do Slovencev in slovenščine na Koroškem (Hussa 1861). Polemika – spopad dveh konceptov družbene ureditve v deželi dveh narodov – se je v regionalnem časopisju vlekla nekaj mesecev, odmevala pa je tudi v sosednjih deželah.

V *Slovenskem Prijatlu* so se vrstili politični prispevki. Z argumentom, da so nemški časopisi s Slovenci »ravnali hujši kakor Turki s svojo keršansko rajo«, je zagovarjal dejstvo, da »je tudi *Slovenski Prijatelj* z vojnic skočil in delal slovensko politiko« (Anon 1861a). Da je slovenskemu narodnopolitičnemu gibanju manjkalo pravo politično glasilo, je bilo Einspielerju jasno. Odločil se je, da bo v spremenjenem notranjepolitičnem okolju ustanovil glasilo za tedaj še dokaj šibko slovensko emancipacijsko gibanje. 11. junija 1861 je *Klagenfurter Zeitung* objavil oglas Einspielerja, da bo s 1. avgustom začel izdajati časopis *Stimmen aus Innerösterreich*. Tri dni prej (8. 6. 1861) sta tudi zdravnik Hussa (kot urednik) in tiskar Ferdinand pl. Kleinmayer (kot založnik) razglasila, da bo 1. julija začel izhajati *Zeitung für Kärnten*. Na časopisnem trgu sta se torej srečala odkrita narodnopolitična in ideološka nasprotnika. Einspieler je nastopil z listom, ki je izhajal vsakih 32 dni, Hussov časopis pa je izhajal dvakrat tedensko.

Slika 2. Časopisni oglas (vabilo na naročilo), da bo začel izhajati *Stimmen aus Innerösterreich* v *Klagenfurter Zeitung* 11. junija 1861, št. 131, str. 230. Avstrijska narodna knjižnica, Anno.

Einspieler je v *Slovenskem Prijatelju* komentiral politični program svojega konkurenta, ki ni imel na razpolago le več sredstev, temveč je imel na svoji strani tudi dobršen del koroških družbenih elit. Najbolj je Einspielerja motilo, da je želel Hussa s svojim časopisom »prispevati trohico k širitvi nemške kulture in izobrazbe«. Pripomnil je: »Mi poznamo tisto nemško kulturo in nemško pravičnost gosp. dr. Husovo, in gorje nam Slovencom, ako si damo natvesti njegovo nemško kulturo, in nam pojde po njegovi pravičnosti« (Anon 1861b: 381). Na svoje somišljenike se je obrnil z besedami: »Pa Slovenci! ne dajmo se! Naš materni jezik, naša katoliška vera, naša keršanska omika, in naše božje in državne pravice naj nam bodo nad vse! Zatoraj ne dajmo se! [...] V Celovcu bo na svitlo izhajal nov časopis v nemškem jeziku, ki bo branil naše pravice zastran jezika, vere in svobode« (prav tam). Da se je Einspieler odločil izdajati časopis v nemškem jeziku, je razložil takole:

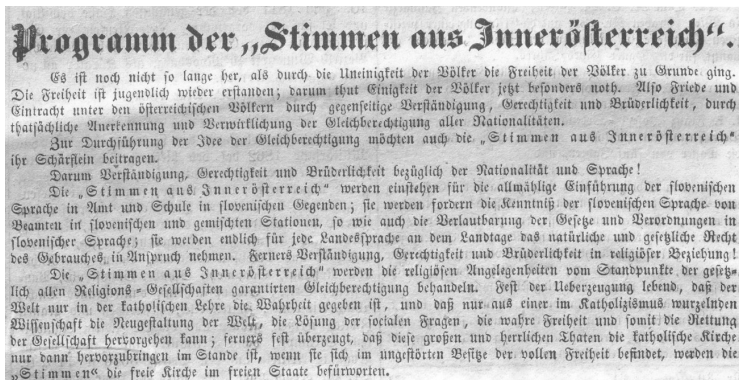
Bo se pa morebiti kdo čudil, da za slovenske pravice bo govoril časopis v nemškem jeziku. Gospodje, ki imajo oblast v rokah in nam pomagati morejo, so Nemci; gospodje, ki nas ponemčiti hočejo, so Nemci; gospodje, ki so slovenske kervi pa žalibog nemškega duha in z našimi nasprotniki potegujejo, so skoraj tudi že Nemci. Nemcom moramo pa resnico in pravico po nemško povedati; mislimo, da nam bo to več pomagalo, kot

deset časnikov v slovenskem jeziku, ki jih pa Nemci brati nočejo ali ne znajo. To so naše misli! – Slovenci! ako si vsi – na Koroškem, Štajerskem, Kranjskem, Goriškem in Isterskem, vsi Slovenci po 'Notranjeavstrijskem' lepo in po bratovsko v roke sežemo, nas ne premoti in ne premaga nikdo. (Anon 1861b: 382 sl.)

Argumente, zakaj je izbral nemščino, bi lahko dopolnili s tremi nadaljnjimi. Nemščina je bila tedaj *lingua franca* Habsburške monarhije, bila je tudi sporazumevalno sredstvo slovanskih narodov v njej, kot jezik političnega diskurza pa so jo slovenski izobraženci gotovo bolje obvladali kot slovenščino. Napoved je Einspieler pospremil z uredniškim programom, ki je obljubljal,

da bomo svoj časopis vredovali v enakopravnem, katoliškem in lojalnem duhu. Zastran našega jezika bomo se potegovali za to, da naš slovenski jezik dobivlja po slovenski zemlji tiste, pa vse tiste pravice, ki jih ima nemški jezik po nemški zemlji. Zastran svete vere bomo terdni in zvesti katoličani, pa ne bomo drugih črnili ali preganjali, tudi vsega ne hvalili, kar se nahaja po katoliškem svetu: »svobodna cerkev v svobodni državi«, bo naše geslo. Zastran političkih pravic bomo lojalni in se možko deržali cesarskega diploma od 20. oktobra 1860, bomo stali na strani avtonomistov v državnem svetovavstvu. (Anon 1861b: 283)

Glede na tedanje politično stanje tako v državi kot tudi na Koroškem je torej jasno povedal, da bo imel časopis opozicijski značaj. Da bi se izognil plačilu varščine, je napovedal izhajanje ne vsak mesec, temveč vsakih 32 dni. Po izidu prvega zvezka je izrazil upanje, da bo časopis od novega leta »vsaj vsak teden enkrat izhajal« (Anon 1861c: 509), česar pa mu ni uspelo uresničiti.

Slika 3. Časopisni oglas z uredniškim programom *Stimmen für Innerösterreich* v *Klagenfurter Zeitung* 6. julija 1861, št. 152, str. 342 (izsek). Avstrijska narodna knjižnica, Anno.

Einspieler v kombinirani vlogi urednika in politika

Z odmrznitvijo neoabsolutistične dobe je v Avstrijskem cesarstvu napočilo obdobje reprezentativne demokracije. Že z oktobrsko diplomom je bil razglašen volilni red za deželne zборе, v osrednjem delu februarskega patenta (z dne 26. 2. 1861) prav tako, vendar spremenjen v nekaterih bistvenih točkah. Marca 1861 so bile volitve poslancev v deželne zборе, prvič po letu 1848. Na Koroškem so se vršile brez velikega volilnega boja, zanj ni bilo niti dovolj časa, krog po deželi raztresenih pristašev slovenskega emancipacijskega gibanja pa niti ni imel svojega učinkovitega glasila. V *Slovenskem Prijatlu* o pripravah na volitve ni najti sledu. V januarski številki je le članek »Kaj dela politika?«, katerega avtor je bil po vsej verjetnosti Einspieler: »Pa Avstrija se znotraj lepo uravnjuje in popravlja, narodom vsem se povračajo njihove pravice [...] Le to si želimo vsi prijatli naše carevine, da se Avstrija znotraj hitro hitro prerodi in obnovi, in naše dnarstvene zadeve se hitro popravijo in zravnaajo.« (Anon 1861d) Motila ga je pa ravnodušnost Slovencev: »Le mi Slovenci tiho za pečjo sedimo, roke križema deržimo in mislimo, da bojo pravice in milosti po sili za nami metali. Ali pa morebiti nas nikjer čovelj ne žuli?« (Anon 1861d). Obžaloval je, da Slovincem manjka »visokih, bogatih in imenitnih gospodov [in] da se svetovna in duhovna gospoda za svoj slovenski narod ne poteguje, kakor se godi po drugih deželah.« (Anon 1861d) Za glasove se ni potegoval noben predstavnik, ki bi ga mogli prištevati slovenskemu emancipacijskemu gibanju. Vsaj posredno pa moremo polemiko med Einspielerjem in Husso povezati z volitvami. Vsekakor je Einspieler postal znan širšim krogom koroškega prebivalstva – seveda le v kolikor so se sploh zanimali za politiko – in utrdil si je mesto glavnega predstavnika in glasnika slovenskega narodnopolitičnega gibanja v deželi.

Že kmalu po ustanovitvi *Stimmen* so se nad Einspielerjem začeli zbirati nevihtni oblaki. Maja 1862 se je z Dunaja na koroško deželno predsedstvo obrnil policijski minister v vladi, poimenovani po državnem ministru Antonu Schmerlingu. V pismu je izpostavil, da Einspieler, katerega »vodijo ostro izoblikovane federalistične in nacionalne tendence, brezobzirno, kdaj pa kdaj naravnost zlobno in nespodobno kritizira vladne ukrepe in nima drugega cilja kot agitirati med tamkajšnjim prebivalstvom in zbudjati nezaupanje do vlade in njenih organov.« Policijsko ministrstvo je označilo pisanje za skrajno problematično in nezdržljivo z Einspielerjevim položajem kot katehetom na celovški realki. Pozvalo je celovški policijski komisariat, da mu izreče opomin. V primeru, da ga Einspieler ne bi bil pripravljen upoštevati, je zagrozilo z

nadaljnimi posledicami. V postopku, ki je sledil in mu prinesel opomin, je Einspieler obljubil omiliti svoje pisanje, je pa dodal, da »nikoli ne bo žrtvoval svojih načel zaradi službe« (Malle 1979: 49). Deželni predsednik je v poročilu na Dunaj zapisal, da tudi škofovi opomini niso zalegli. Z opominom je Einspieler dobil »rumeni karton« tako od svetnih kot tudi od cerkvenih oblasti. *Stimmen* je ostal pod njihovimi budnimi očmi. Opomina Einspieler v *Stimmen* neposredno ni omenil, je pa komentiral odnos vlade do opozicijskega časopisja s prevodom članka o svobodi in tisku (»Die Freiheit und die Presse«), ki je izšel v češkem časopisu *Obecne listy*.

S političnim delovanjem Einspieler ni nadaljeval le na časopisnih straneh, temveč tudi kot kandidat na volitvah. Jeseni 1862 so bile v volilnem okraju Podklošter, Trbiž, Šmohor in Kotarče (Arnoldstein, Tarvis/Tarvisio, Hermagor, Kötschach) nadomestne volitve poslanca v deželni zbor. Poslaniškemu mestu se je bil odpovedal Boštjan Isep (Sebastian Isepp), kot je zapisal *Slovenski Prijatelj*, »edini naš zagovornik, ki se ni sramoval očitno pokazati, da ga je rodila in dojila mati slovenska.« Einspielerju je kazalo zelo dobro (Anon 1862b: 462). Volitve naj bi bile 15. septembra 1862, vendar so bile »zaradi elementarnih dogodkov« preložene. *SP* je sodil, da iz političnih razlogov, očitno zato, ker se je Einspielerju obetala zmaga. »Naj se poslužujejo sredstev postavnih in nepostavnih, mi vendar v sercu nosimo upanje, da nam ne bo spodletelo,« je menil (Anon 1862b: 463). Prišlo pa je drugače, očitno zaradi razhajanj v slovenskih vrstah. Neki dopisnik z Zilje mu je poročal, »da nek gospod, katerega domorodstvo je slovelo menda po vsem slavjanskem svetu, zdaj in o tej zadevi stoji v versti naših nasprotnikov. Ta gospod namreč na vso moč agitira, govori in pote dela zoper Einspielerja« (Anon 1862b: 463). Kdo drug kot Matija Majar – Ziljski to skoraj ni mogel biti. Na volitvah 20. oktobra 1862 je Einspieler propadel, volilni možje so največ glasov namenili podkloštrskemu okrajnemu predstojniku, »slovenskega rodu (Kranjec) in sicer pošten(emu) in pravičen(emu) mož(u)« (Anon 1862a). Nazadnje so 24. novembra 1862 volilni možje podeželskih občin velikovškega okraja Einspielerja izvolili za deželnozborskega poslanca. S tem je za Einspielerja in njegove somišljenike, pa tudi v koroški politiki, napočil nov čas. Prvi glasnik slovenskega narodnopolitičnega gibanja je dobil mesto v koroškem deželnem zboru. V Einspielerju je *SP* videl »edinega rodoljubnega poslanca, kateremu je serce in volja, krepko in na vse strani braniti Slovincem pravice postavne. Al hodil bo po ternji: nasprotniki ga bodo njemu obilno nastljali« (Anon 1863c: 33). 8. januarja 1863 je bila

prva seja z Einspielerjevo udeležbo in takoj se je oglasil s predlogi v smislu slovenskega emancipacijskega programa (Malle 1997: 164). Napovedi o težavah so se kmalu uresničile – kot predvidljiva posledica tako njegovih nastopov v najvišjem zastopniškem telesu dežele kot tudi komentarjev v *Stimmen in SP*. Lahko bi rekli, da je Einspieler takoj postal *persona non grata*.

Konfrontacija v koroškem deželnem zboru in njene posledice

Glede na poznejši razplet dogodkov je bila odločilna seja koroškega deželnega zbora 22. januarja 1863, deveta po vrsti tega sklica. Na dnevnem redu je bila razprava o predlogu Einspielerja deželnemu zboru, naj bo znanje slovenščine pogoj za namestitve v deželni dobredelne ustanove (to je v celovški bolnici, porodnišnici in umobolnici). Izpolnjevalo naj bi ga osebje, ki ima neposreden stik z bolniki. Einspieler je vložil predlog, ko je deželni zbor 16. 1. 1863 obravnaval poročilo o delovanju dobredelnih ustanov. Poudaril je, da to zahtevajo načelo enakopravnosti obeh narodnosti ter pravičnost in humanost. Tedaj je Einspielerjev predlog kljub očitnemu nasprotovanju in negotovanju večine poslancev dobil toliko podpore, da ga je moral v skladu s poslovnikom obravnavati deželni odbor (Protokolle: 136). V vlogi poročevalca deželnega odbora je 22. januarja 1863 nastopil namestnik deželnega glavarja dr. Johann Burger (1808–1879), ravnatelj celovške gimnazije, po izobrazbi pa zdravnik. V dolgem govoru je Einspielerjev predlog odločno zavrnil in predlagal, da ga zavrne tudi deželni zbor (Protokolle: 165–169). Uvodoma se je navezal na prelomno leto 1848 in spomnil na soglasni sklep tedanjega koroškega deželnega zbora, »da hočejo ostati Korošci, tako slovenski kot tudi nemški, enoten narod in da naj razlika v jeziku nikoli ne bo dejavnik združevanja« (Protokolle: 166). Ta sklep je bil tedaj sprejet proti osrednji točki slovenskega narodnopolitičnega programa, da naj s Slovenci naseljena ozemlja Avstrijskega cesarstva (torej tudi del Koroške) tvorijo posebno politično upravno enoto. Burger je predlagal, da deželni odbor zavrne Einspielerjev predlog in poudaril, da je znanje jezika bolnikov močno podrejen element pri zdravljenju in negi (Protokolle: 168).

Napadalen je bil poslanec kmečkih občin celovškega okraja, torej narodnostno mešanega volilnega okoliša, tovarnar Josef Mayer (1806–1891) (Protokolle: 170–173). Slovenščino je dosledno imenoval »Windisch« (ne »Slowenisch«, kot

je bil tedaj edini uradni pojem) in se zgražal, da se je v deželni zbor vneslo »jezikovno vprašanje«, ki se po njegovem mnenju zlorablja za lahko pridobivanje uradniških in drugih službenih mest. Jezikovno vprašanje je imenoval gnojni čir (Protokolle: 171). Spomnil se je starih časov: »Pred letom 1848 so živeli Nemci in Slovenci v največji harmoniji in nič se ni vedelo o dveh narodnostih, nikomur ni bilo jasno, da pripadamo dvema narodnostima; bil sem študent in moji najboljši prijatelji so bili Slovenci; šele po letu 1848 sem vedel, da so Slovenci, ne prej. Prišlo je leto 1848 in z njim slovenska agitacija, ki jo je na žalost nosilo nekaj duhovnih gospodov« (Protokolle: 171). Vse »koncesije« so bile po njegovem »nepotrebne in odvečne«: »Vsevprek se je sloveniziralo,« se je razhudil in pri tem opozoril na šolsko področje, kjer da se je občinam vsiljevala slovenščina (Protokolle: 171). Potem je izjavil, da grozi nevarnost, da bodo morali znati slovensko vsi uradniki širom Koroške, ne le osebje celovške bolnice. »Tako moramo gledati na to vprašanje,« je še poudaril in izrazil skrb, da bi »Nemce izrinili iz vseh uradov, službenih mest, iz vseh cesarskih služb« (Protokolle: 172). Menil je, da se je zlasti za izobraženi del prebivalstva težko naučiti slovenščine, ker je slovenska literatura tako skromna in je dobra le za Bosance in Črnogorce, ne pa za Nemce:

Sprašujem se, kje je pravičnost, kje je enakopravnost, če se mora tri četrt Korošcev ravnati po eni četrtini? In potem, če navsezadnje primerjamo jezike, kako daleč pridem, če se naučim slovenščine? S Koroške pridem na Štajersko, iz Celovca do Celja; če pa se naučim nemščine, se mi odprejo zakladi vseh umetnosti, znanosti tisoč let, z nemškim jezikom se mi odpre cel svet. Velika razlika je torej med tem jezikom in jezikom Slovencev. [...] Sprašujem se, ali je na Koroškem potrebna? Ne, ni potrebna. (Protokolle: 172)

Izhajanje *Stimmen* v nemščini si je Mayer razlagal s tem, da za slovenski časopis ne bi bilo dovolj naročnikov. Slovencem je svetoval, da naj se doma od matere naučijo slovensko in svoje znanje izpopolnijo v šoli, da naj se pa pridno naučijo nemščine, kajti tako se jim bo odprlo pol sveta. Potem pa je posvaril pred nevarnostjo, ki jo je razbral iz praških časopisov. »Tam na Češkem sta dve petini Nemcev in tri petine Čehov; Nemci posedujejo znanje, bogastvo, tovarne in sploh vso industrijo, ob tem pa je govora o tem, da bodo vrgli Nemce iz Češke, do česar lahko pride konec koncev tudi pri nas, če bomo v nedogled samo opazovalci.« V stenografskem protokolu je zabeleženo, da je govornik požel »najživahnejše odobravanje poslancev in publike« (Protokolle: 173). Od Einspielerjevega predloga so se distancirali po vrsti vsi poslanci, ki so zastopali okraje s slovenskim prebivalstvom. K besedi se je javil tudi dr. Matija Rulitz

(1802–1880), ki je zastopal okraj Šentvid ob Glini. Uvodoma je poudaril, da je »rojen Slovenec, ki pa zastopa nemški okraj«. Spomnil je na leto 1848, ko »se je iz neke bolj oddaljene dežele poskušalo nas Korošce razdeliti na Slovence in Nemce« in je prav on v deželnem zboru vložil predlog s poudarkom, da so bili Korošci »doslej eno« in to hočejo ostati tudi v prihodnje. « Rulitz pa je bil edini, ki se je kritično dotaknil Mayerjevega govora. O njem je sodil, da je zgrešil cilj, ker se ni omejil na Einspielerjev predlog in na predlog deželnega odbora. Pridružil pa se je mnenju, da zdravniku ni treba nujno dobro znati jezika bolnika. »V bolnici potrebujejo zdravnike, ne pa učiteljev jezikov« in menil, da so tam gotovo bolniški strežniki, ki znajo slovensko (Protokolle: 173–174).

Einspielerjev predlog je zaradi določil poslovnika padel, še preden so o njem sploh glasovali, ker je bil z večino glasov sprejet predlog deželnega odbora. Deželnozborna razprava je močno odmevala v časopisih. Mnenja so bila seveda deljena. *Klagenfurter Zeitung* je bil popolnoma na strani deželnega zbora. Med nadregionalnimi nemškimi časopisi je edinole graški *Tagespost* gojil simpatije za Einspielerja in ga vzel v zaščito: »Skoraj ne verjamemo, da so doslej v katerem od deželnih zborov debatirali s takšnim fanatizmom,« je zapisal. Ob tem se je štel med pristaše »nemško-liberalne stranke, ki svojega liberalizma ne iščejo v zaničevanju in zmečkanju vsake nenemške narodnosti« in se zavzel za politiko, ki je do vseh narodnosti pravična, išče spravo in ne hujska (Anon 1863g: 6).

Seveda je prav *Stimmen* največ poročal o konfrontaciji in zagovarjal Einspielerja. Obširen članek je izšel 28. januarja 1863 (Anon 1863a). Z njim si je Einspieler nakopal tožbo zaradi žaljenja časti. Tožile so ga Dobrodelne ustanove, vendar njihovo vodstvo gotovo ne bi moglo prijaviti žaljenja časti brez vedenja in soglasja političnega vodstva dežele. Ker je Einspieler kot poslanec užival imunost, je moral deželni zbor razpravljati in glasovati o njegovi izročitvi sodnim oblastem. Poslanci so privolili v izročitev (Protokolle: 645). Tik pred civilno sodno obravnavo je prišlo do ustavitve procesa, ker je bil Einspieler pripravljen objaviti preklicno izjavo, v kateri je opral Dobrodelne ustanove očitka zapostavljanja Slovencev, ki ne znajo nemško.⁵

Toda na Einspielerja je čakala še nevarnejša zanka, sodna obravnava na zahtevo državnega tožilca – in sicer prav tako zaradi članka, ki je izšel v *Stimmen*.

⁵ Gl. *Klagenfurter Zeitung*, 7. 04. 1863, št. 77, str. 182 (6).

Začenši z 10. marcem 1863 je *Stimmen* postal dnevnik. 22. marca 1863 je v njem izšel dopis S. M. iz Slovenjega Plajberka z naslovom »Odmev na razprave v deželnem zboru«. Uvodoma je dopisnik, župnik Simon Muden, citiral mnenje nekega »ne prenapetega gorjanca«: »Nas Slovence imajo še vedno za pastorko v domovini in tako nas tudi obravnavajo, nočejo nam biti pravični. Za to, da plačujemo, smo dobri, tistim pa, ki živijo od našega denarja, ni treba, da razumejo naš jezik. Ne vidim, zakaj ne bi bilo treba znati našega jezika uradnikom ali zdravnikom, ki imajo z nami opravka.« (Anon 1863b: 41) V članku je pisec obravnaval morebitne posledice pristranskega odnosa deželnih zborov Koroške in Štajerske do Slovencev:

Izgleda, kot da so zaradi strastne pristranskosti zgubili občutek, kaj je primerno, in smisel za pravičnost. Vendar nočemo še bolj razpredati to neljubo zadevo, temveč samo pripomnimo, da gospodje, ki na tak način na ves glas trobijo in filozofirajo, gotovo ne delajo usluge samostojnosti in celovitosti Koroške. Tako kot so Hrvati, ki so jih stiskali Madžari, s silo pretrgali stoletno zvezo, [in] tako kot v nacionalnem pogledu razžaljeni južnotirolski poslanci ne pošiljajo svojih zastopnikov v innsbruški deželni zbor, tudi Slovenci na Štajerskem in Koroškem na dolgi rok gotovo ne bodo pripravljene mirno sprejemati žaljivega, neupravičenega in nezakonitega ravnanja svojih deželnih zborov, temveč bodo na vso moč skušali razvozlati vez, ki postavlja pod vprašaj njihovo nacionalno svobodo in obstoj. Upamo, da njegovo apostolsko veličanstvo in njegovi najmodrejši svetovalci ne bodo preslišali dobro utemeljenih tožb in prošenj zmeraj zvestih Slovencev in jih tudi ne morejo pustiti neuslišane. Tega važnega dejstva naj nacionalni nasprotniki Slovencev nikakor ne izgubijo izpred oči. Mi Slovenci hočemo tako kot skozi dolga stoletja tudi v bodoče živeti z Nemci v miru, slogi in bratstvu, vendar naj se nas ne poriva in odganja na vso moč od sebe. (Anon 1863b)

Tiskovna pravda proti Einspielerju

S tem, da je pisec omenil samostojnost in celovitost Koroške in jo postavil pod vprašaj, se je dotaknil občutljive točke. Upravna samostojnost Koroške je bila pridobitev leta 1848 (dotelej je bila Koroška sestavni del ljubljanskega gubernija). Provizorični deželni zbor Koroške je deželo proglasil za nedeljivo in cesar ji je v ustavi z dne 4. marca 1849 dal status dežele (vojvodine) Avstrijskega cesarstva. Nedotakljivost koroške deželne meje in nedeljivost dežele sta postala z močnim emocionalnim nabojem opremljena vogelna kamna koroške deželne politike, ki je bila v znaku poudarjanja nemške hegemonije nad delom dežele, kjer je prevladovalo slovensko prebivalstvo. Sklep deželnega

zboru je bil odgovor na slovenski narodnopolitični program Zedinjene Slovenije. Dejstvo, da je šlo za notranjdržavno mejno vprašanje, ni znižalo praga občutljivosti in razburjenja. Zato je ob objavi članka v protislovenskem taboru nemudoma završalo. Številka *Stimmen* s tem člankom je izšla v nedeljo, v ponedeljek je dal državni tožilec številko zapleniti. Ali mu je kdo namignil, da naj to stori ali je to storil na podlagi lastne presoje, ne vemo. Dotakniti se obstoječih deželnih mej je bil v očeh koroških elit nemške narodnopolitične orientacije delikt, vreden ne le verbalne obsodbe, ki se sklicuje na priznana merila politične kulture, temveč obsodbe pred sodiščem, torej tisto javno ustanovo, ki ima v državi nalogo, da razsoja in kaznuje dejanja, ki niso v skladu z zakoni. Za Einspielerjevim sodnim preganjanjem je vsekakor stal dobršen del koroške politične javnosti.

Sodna obravnava v zadevi hujskanja (proti deželnemu zboru) kot glavnega delikta je bila razpisana za 22. april, točno en mesec po izidu spornega članka. Bila je menda sploh prva na podlagi nove medijske zakonodaje z dne 17. decembra 1862,⁶ vsekakor prva na deželnem sodišču v Celovcu. Državni tožilec je utemeljil obtožnico, na klopi obtožencev sta bila lastnik in urednik *Stimmen* Einspieler in lastnik tiskarne, razsojal pa je tričlanski sodni senat. Forenzična preiskava je prikazala, da je inkriminirano besedilo dobilo vrinek, čigar avtor je bil po rokopisu sodeč Einspieler. Ta tega ni tajil, vendar je zanikal upravičenost obtožbe. Šlo je za to, kaj pomenijo frazem »si na vso moč prizadevati« in besede »žaljivo, neupravičeno in nezakonito«. Besedam v članku, ki jih je Einspieler uporabil, je sodišče dalo na lestvici možnih pomenov najskrajnejše. Morali so mu podtahniti celo misel na nasilno spremembo koroških deželnih meja. Einspieler se je v glavnem branil sam, predvsem s semantično analizo spornih pojmov. Hotel je dokazati resnico, vendar mu te možnosti sodišče ni dalo. Državni tožilec je predlagal sodnemu senatu, da Einspielerja obsodijo na trimesечно zaporno kazen, da mu zapade 150 goldinarjev varščine in da mora plačati sodne stroške. Sodna obravnava se je končala še isti dan z Einspielerjevo obsodbo, ki je zaznamovala nekaj let Einspielerjevega življenja in javnega delovanja. Sodni senat je Einspielerja obsodil na enomesečni zapor in izgubo 60 goldinarjev varščine ter nekaj običajnih dodatnih obremenitev, ki so spremljale obsodbe. Lastnika tiskarne sodišče ni obsodilo. Einspieler je šel v priziv, vendar je deželnemu sodišču v Celovcu nadrejeno višje sodišče v Gradcu

⁶ *Morgen-Post* (Wien), 27. 4. 1863, št. 115, str. 3.

potrdilo obsodbo v polnem obsegu.⁷ Že prej je *Stimmen* prenehal izhajati. Zadnja številka je izšla 30. aprila 1863.

Po izreku sodbe je Einspieler s svojega zornega kota ocenil stanje in napovedal konsekvence:

Potegoval sem se vselej za edino, mogočno in srečno Avstrijo; pa nisem vselej hodil po tistem potu, po katerem hodi naše sedajno ministerstvo, nisem se držal tistih misel, katerih se ono derži, moj časopis »Stimmen aus Innerösterreich« je delal kakor nemški pregovor pravi »Sr. Majestät allergetreueste Opposition«. Pa vselaj sem misli, da moje nasprotovanje, moj opozicion je postaven in toraj privoljen. Sodnija pa me je obsodila; vidim toraj, da po mislih cesarskih sodnikov moje pota niso postavne, zatoraj zapustim jaz jih – dober in zvest državljan, jaz duhovnik in katehet; po nepostavnih, krivih in prepovedanih potih jaz nočem nikoli politike delati, rajši molčim. (Einspieler 1863: 176)

Ko je policijski komisariat koroškemu deželnemu predsedstvu sporočil prenehanje *Stimmen*, je ocenil, da bo to ugodno vplivalo na stanje v deželi (Malle 1979: 52–53). Einspieler je enomesečno zaporno kazen odslužil v servitskem samostanu v romarskem kraju Marija v Logu oziroma Maria Luggau (privilegij prestajanja zaporne kazni v samostanu so imeli samo duhovniki). V poletnih mesecih leta 1863 je publicistično skoraj povsem umolknil. *Slovenski Prijatelj* je izhajal le s kratko rubriko Novičar, avgusta in septembra celo brez nje. V prvi številki po prestani zaporni kazni je Einspieler s primesjo resignacije definiral slovenski politični trenutek:

Novice so v poslednjem listu prav pikavno omenile, da je za nas Slovence zopet prišel čas, da preiskujemo – starinstvo. Za politiko mi Slovenci pač nismo: Omolknili so glasovi notrajnoavstrijski (*Stimmen aus Inneroesterreich*), zaspal je »Naprej« in Bog večni ve, kaj nas še vse čaka. Politiko torej pustimo; – obdelovali bomo bolj marljivo naše staro polje, našega starega *Slovenskega Prijatla* in zadeve naše Šent-Mohorjeve družbe. (Anon 1863d: 352)

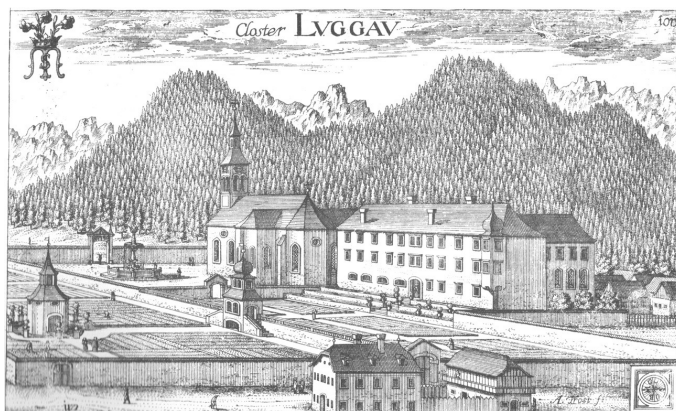
⁷ Sodbo je v polnem obsegu objavil *Klagenfurter Zeitung* 17. 6. 1863.

Slika 4. Objava sodbe v uradnem listu (*Amtsblatt zur Klagenfurter Zeitung*, 17. junija 1863, št. 135, str. 541). Österreichische Nationalbibliothek, Anno.

Obsodba je imela še druge posledice. Schmerling je vztrajal pri disciplinskem postopku proti učitelju, katehetu celovške višje realke. Einspieler je pisal škofu o svoji odločitvi, da ne bo nikoli več izdajal političnega časopisa in tudi ne bo več sodeloval pri nobenem. Hkrati pa je poudaril, da škofu ne bo na voljo kot dušni pastir, če mu bodo odvzeli učiteljsko službo. »Če se mi ne more in ne sme zaupati prižnic, ki so pod nadzorom cesarskih in škofijskih nadzornikov, izobraženih ravnateljev in učiteljev, če se mi ne sme in ne more zaupati mladih ljudi, ki še niso sprejemljivi in občutljivi za politiko, se mi še veliko manj more in sme zaupati prižnic na podeželju, ki niso pod nobenim nadzorom. [...] Zato bi bil prisiljen si služiti vsakdanji kruh na drug način, mogoče kot publicist, kar je bilo zame tako zelo usodno« (Malle 1979: 55). Škofa je Einspieler prosil, da se zanj zavzame pri svetnih oblasteh. Do disciplinskega postopka nato res ni prišlo.

Seveda Einspieler še zdaleč ni bil edini obsojenec v tiskovnih pravadah, ne širom cesarstva, ne na Koroškem, bil pa je eden najvidnejših. »Število tiskovnih procesov je v Avstriji v zadnjih treh letih postalo naravnost strašljivo. Vsi stanovi in kronovine so predali zaporom svoj kontingent: plemiče in meščane, duhovnike in laike, doktorje in poslance, med njimi so možje kot Schuselka, prof. Einspieler, kanonik Stule in knez Taxis. Izračunali so, da je skupno število obsodb v zadnjih treh letih najmanj trideset let zapora in opozorili so, da so nekateri uredniki imeli do 20 kazenskih preiskav« (Anon 1863f). Einspielerjevo ime se je pojavljalo v številnih člankih, ki so obravnavali tiskovne procese in stanje na področju medijskih zakonov. Zahteva po novem tiskovnem zakonu je postala vse glasnejša. »Če naša vlada, ki se tako rada imenuje <liberalno>, hoče zadostiti bistvu konstitucionalizma, katere življenjski element je opozicija, potem se ne bo zoperstavljal spremembi tiskovne kazenske zakonodaje, ker je sedanja v popolnem nasprotju s konstitucionalizmom in ker nobena država ne postane svobodna, v kateri s predstavnikom javnega mnenja ravnajo tako trdo, kot sedaj v Avstriji,« je zapisal *Tagespost* (Anon 1863f).

Slika 5. Samostan Maria Luggau na Koroškem. Janez Vajkard Valvasor: *Topographia archiducatus Carinthiae antiquae & modernae completa*, 1688, str. 123.

Časopis *Slovenec*

Politična smrt, ki je zadela Einspielerja, ni bila vseobsežna. Izgubil je mesto deželnozbornskega poslanca, izgubil je aktivno in pasivno volilno pravico, ostal pa je izdajatelj in urednik *Slovenskega Prijatla*, pri Mohorjevi družbi je obdržal vpliv in ostal je neformalna narodnopolitična avtoriteta. Že kmalu po prestani zaporni kazni je sodeloval v projektu ustanovitve celovške Slovanske čitalnice, kot je sodil, »se ve da – nepolitične« in dodal: »Pustimo politiko in napravimo si čitavnico, kakor jih je že obilno povsod, dobiček pa velik! Jezik naš še ni omikan in olikan dosti, posebno mi nismo ga vajeni: v čitavnici se vse to lahko godi« (Anon 1863e). Zaslubela ga je tudi publicistična žilica. Hkrati z naznanilom, da se bo čitalnica slovesno odprla, je v *SP* zabeležil, da so se začele priprave za nov časopis, ki naj bi izhajal v Celovcu: »Slovenci – nas je več kot pol drugi milijon – smo edini narod po celem carevini, ki nimamo pravega, politiškega časopisa. Vso čast in slavo našim 'Novicam', pa za politiko so pa vendar prepričle.« Napovedal je, da se bo z Dunaja v Celovec preselil »znan in sloveč slovenski pisatelj« in začel izdajati politično glasilo v slovenskem jeziku (Anon 1864a). Res je marca 1864 prišel v Celovec Janez (Janko) Božič (1829–1884), kot Einspieler duhovnik. Priprave za novi časopis so se zavlekle, ker »ni se mogla s tiskarjem pogodba napraviti; tiskarji so zavoljo toliko tiskarskih pravad vsi preplašeni, in vežejo uredniku roke tako strašno, da neodvisen in opozicionalen časopis komaj dihati more« (Anon 1864b). Načrtom, da bi na Kranjskem začeli izdajati slovenski politični časopis v nemščini (*Triglav*), so na Koroškem nasprotovali: »Čemu nemški časopis za Slovence? Čemu »Blatt aus Krain« za Slovence le samo na Kranjskem? Za božjo voljo le tega ne, – dajte nam slovenski časnik!« (Anon 1864c). Oktobra 1864 pa je po pripombi, da je »sramota in nesreča«, ker Slovenci nimajo »političnega časnika v slovenskem jeziku, ki ga ima že vsak narod v Avstriji«, sporočil, »da je ta sramota in nesreča pri kraji« (Anon 1864d).

Prva številka *Slovenca* je izšla 14. januarja 1865 z Božičem kot izdajateljem in odgovornim urednikom v impresumu. Začudenja vredna je pripomba v prvi številki *SP* letnika 1865, da *SP* »ni vedel, da bode leta 1865 izhajal *Slovenec* v Celovcu«, (Anon 1865) ker je več kot težko verjeti, da Einspieler ne bi bil vpleten v priprave. 20. decembra 1865 se je Einspieler podpisal pod vabilo na naročnike kot lastnik *Slovenca*, vendar ostaja nekaj nejasnosti okoli lastništva *Slovenca*, ki se je vsekakor spreminjalo (Malle 1979: 86). Nekaj negotovosti je tudi okoli Einspielerjevega vpliva na uredniško delo. Formalno funkcijo

urednika je imel vseskozi Božič, kljub temu pa moramo imeti Einspielerja za merodajnega usmerjevalca lista. Zato *Slovenec* povsem upravičeno velja za Einspielerjev list (Malle 1979: 75).

Slika 6. Naslovna stran prve številke *Slovenca* z dne 14. januarja 1865. NUK.

Med volilnim bojem pred deželnozborskimi volitvami konec marca 1867 na Kranjskem je prišlo do izbruhov nestrpnosti in sovraštva z narodnopolitičnim predznakom. *Slovenec* je redno objavljala dopise s Kranjske in pri tem kdaj pa kdaj prekorajčil meje znosnega in spoštljivosti do političnega nasprotnika. Glavna tarča so postali t. i. nemškutarji. Interveniral je kranjski deželni predsednik. Višjemu državnemu tožilstvu v Gradcu je poslal dopis, v katerem je trdil, da *Slovenec* kot »organ Ultraslovencev« razdvaja prebivalstvo in ima subverzivno tendenco, celo tendenco, ki pospešuje komunistična prizadevanja (Malle 1979: 88). Celovski policijski komisariat je *Slovenca* prijavil pri državnem tožilstvu v Celovcu na osnovi 302. člena kazenskega zakona (hujskanje). Konec koncev je po nekajtedenski preiskavi, ni brez nesoglasij med državnimi tožilstvi, policijskim komisariatom in kranjskim deželnim predsedstvom (Malle 1979: 88–95), prišlo do obtožbe odgovornega urednika Božiča. Božič je bil sooden tudi s civilno tožbo zaradi žaljenja časti. Toda še pred sodnima obravnavama je *Slovenec* prenehal izhajati – ker je tiskarna sporočila, da ga ne bo več tiskala. Druge razlage za prekinitve pogodbe s strani tiskarne ni, kot da je popustila pritisku protislovenskih krogov. Zadnja številka *Slovenca* je izšla 5. aprila 1867.

10. maja 1867 je bil Božič v civilnem procesu obsojen na štirinajst dni zapora, izgubo 60 goldinarjev varščine, plačilo sodnih stroškov in objave razsodbe v *Novicab*. Vodja tiskarne je bil oproščen.⁸ 13. maja je sledila obravnava pred tričlanskim sodnim senatom. Državni tožilec je Božiča obdolžil prekrškov proti čl. 300 in čl. 302 kazenskega zakona.⁹ Obsodba se je glasila na dvomesečno strogo zaporno kazen, izgubo 100 goldinarjev varščine in poravnavo sodnih stroškov. Kot olajševalno okoliščino za Božiča je sodišče navedlo, da še ni predkaznovan in da je »povsem verjetno, da ima le majhen vpliv na Slovence, temveč morajo obstajati osebe, ki imajo vpliv tako nanj kot tudi na list« (Anon 1867a: 442). Da ima nekdo drug glavno besedo pri *Slovenca*, je argumentiral v posebnem stališču celovski magistrat. Utemeljitev za olajševalno okoliščino je bila dodatna klofuta za obsojenca. Domnevnega krivca v ozadju niso imenovali, v mislih pa so pač morali imeti Einspielerja.

Medtem ko je državni tožilec obtožnico proti Einspielerju utemeljeval s pristransko interpretacijo besed, je imela obtožba proti Božiču manj sporno osnovo, čeprav je tudi v primeru *Slovenca* šlo za pomen nekaterih besed. Problematična je bila objava imen in naslovov volilcev, ki so se opredelili za kandidate, ki niso pripadali slovenskemu narodnopolitičnemu taboru.¹⁰ Sodišče je objavo imen razumelo kot poziv za napad nanje, bodisi v besedah bodisi v dejanjih. Da je *Slovenec* mogel objaviti imena, je posledica tedanjega volilnega reda, ker je bilo glasovanje javno. Objava imen je bila spremni pojav trdega boja med političnima taboroma, ki je imel dvojno osnovo, namreč svetovno-nazorsko in nacionalno. Volitve in politična nesoglasja so postala vir nešteti osebni sporov, ki so spremenili medsebojne odnose in ustvarili tako nove skupinske lojalnosti kot tudi desolidarizacije. Časopisne strani so postale pravo bojišče, polne agresivnega in nemalokrat sovražnega pisanja, naperjenega proti osebam, političnim gibanjem, narodom, njihovim kulturam in jezikom. Svoboda tiska je zgubila svojo nedolžnost. Ob tem pa kljub temu velja razlikovati med slovenskimi in nemškimi glasili: slovenska so pisala z zornega kota podrejenega, ponižanega in zasmehovanega naroda, nemška pa so gledala na Slovence »od zgoraj dol« in sistematično širila miselnost o neenakosti, ki da utemeljuje, upravičuje in narekuje neenakopravnost jezikov. Nemške elite so

⁸ *Klagenfurter Zeitung*, 12. 5. 1867, št. 109, str. 433.

⁹ *Klagenfurter Zeitung*, 15. 5. 1867, št. 111, str. 441–442.

¹⁰ *Slovenec*, 18. 4. 1867, št. 45, str. 185–186.

gojile kolektivni habitus nacije, za katerega je bilo značilno ponosno in nemalokrat oholo poudarjati svojo dejansko, navidezno ali pa namišljeno superiornost nad sodeželani slovenskega jezika in kazati z dvignjenim prstom nanje, čim so slednji hoteli uveljavljati jezikovno enakopravnost.

V političnem življenju so imele tiskovne pravde in obsodbe neposredno uporabno funkcijo in učinek. Leta 1867, po obsodbi Božiča, je zaklical ukinjenemu *Slovencu* v grob, zadovoljen z razpletom, nepodpisani celovski dopisnik tedaj najvplivnejšega avstrijskega časopisa (*Neue Freie Presse*) in oznanil osmrtnico slovenskemu narodnopolitičnemu gibanju:

Neko drugo združenje smo pri nas hvala bogu popolnoma utišali. To so slovenski rešitelji družbe, ki so doživeli s pomočjo različnih tiskovnih procesov proti *Slovencu* moralno smrt. Odkar so ob teh kazenskih procesih širši krogi spoznali orientacijo *Slovenca*, odkar so izvedeli, da je bila naloga teh fanatičnih junakov knute pridigati rasno sovraštvo in ultramontanstvo, sta Nemeč in Slovenec z enakim gnusom obrnila hrbet rovarjenu koroških voditeljev Slovencev, in pol ducata temačnih, ultramontanskih postav, ki se vse dni zbirajo v Čitalnici in sanjajo o svetovni vladi Slovanov, vidi, da so postavljeni na laž (dezavuirani) med svojim ljudstvom, ki je tako in tako vedno nezaupljivo gledalo nanje. Resnično pravična kazen politikom, ki brez obžalovanja gledajo, kako propada svoboda, če le zmaguje njihova rasa, oziroma – da damo otroku pravo ime – doživi uteho njihovo brezmejno častihlepje. Tako je na Koroškem za vse čase odstranjena nesmiselna slovanška agitacija [...]. (Anon 1867b)

Na podoben ton je bilo uglašeno stališče deželnega odbora¹¹ Koroške, sredi septembra 1867 poslano notranjemu ministrstvu na Dunaj (objavljeno je bilo v *Klagenfurter Zeitung*). Dolgo pismo je ubeseditev odnosa koroških političnih elit do narodnostnega vprašanja v deželi, kot ga je pojmoval nemškonacionalni tabor. O slovenskem časopisju neposredno sicer ne govori, pač pa govori o nosilcih slovenskega emancipacijskega gibanja in njihovi dejavnosti:

Šele v najnovejšem času se je tudi na Koroškem pojavilo jezikovno vprašanje in našla se je stranka, ne!, kasta, ki se je nenaprošena in nepoklicana sama oklicala za zagovornico domnevno napadenih pravic koroških Slovencev. Edinole člani slovenske duhovščine

¹¹ Deželni odbor je bil na osnovi deželnega reda upravni in izvršni organ. Imel je pet članov, poleg deželnega glavarja še štiri, ki so jih je iz svojih vrst izvolili deželnozborski poslanci. Opravljal je naloge, ki so bile v deželni pristojnosti. V času, ko ni zasedal deželni zbor (ta je zasedal samo nekaj tednov v letu), je bil zastopstvo dežele, torej najvišji organ z volitvami legitimiranega predstavnškega telesa.

na Koroškem in njihovi redki privrženci v naši deželi opravljajo umazani posel narodnostnega hujskanja in iz tega jasno vidimo, da ne gre le za boj proti nemškemu jeziku, temveč tudi proti nemški kulturi. (Anon 1867c)

Poudarja, da »slovenski stranki [...] ni uspelo v deželni zbor spraviti niti enega poslanca, ki ne misli nemško«, kar »slepцем otipljivo pokaže, da je nemški značaj Koroške slej ko prej neokrnjen«. Za zahteve slovenske strani po enakopravnosti deželni odbor ni pokazal nobenega razumevanja. Izrekel se je za koncept, da mora dobiti večina v deželi od državne vlade proste roke, ko gre za odnos do manjšine: »Korošci so menili, da je minil obupni čas, v katerem je bil nemški značaj njihove dežele sistematično poškodovan, verjeli so, da se je začelo obdobje, ko se bodo krila nemške kulture neovirano razširila nad deželo, verjeli so, da je potem, ko je doživela politika, ki se je opirala na 'najzanimivejše narodnosti' tako klavrn polom, končno napočil dan, ko bo dosegel tisti element, ki se je izkazal kot najučinkovitejši, svoje naravne pravice.« (Anon 1867c). V takem razumevanju sobivanja dveh narodov in jezikov slovensko opozicijsko glasilo ni bilo zaželeno.

Amnestija

Pogoji političnega delovanja v represivnih okoliščinah in državopolitičnih zasukih so poleg izrekanja kazni obsegali kot sredstvo politične intervencije tudi amnestijo. Zahtevali so jo predstavniki opozicije, tako ideološki kot narodnopolitični. Leta 1859 ustanovljeno združenje pisateljev in novinarjev »Concordia« je večkrat prosilo zanjo.¹² Do neke mere je amnestija samo dopolnjevala nabor prisilnih sredstev, ker pomilostitve niso bili avtomatično deležni vsi obsojenci v tiskovnih pravadah. Izrekal jo je cesar, ne samovoljno, temveč na predlog ali pa po dogovoru s predstavniki vlade. Obsojence so delno ali popolnoma pomilostili in jim tako ponovno odprli pot na politični oder. Že avstrijski tiskovni zakon z dne 31. 3. 1848 je v drugem členu vseboval amnestijo za vse cenzurne prestopke (Olechowski 2004: 217). Po koncu neoabsolutističnega obdobja je cesar izrekel amnestijo za kazni, ki so jih izrekla sodišča v tiskovnih zadevah (Olechowski 2004: 374), potem pa še v letih 1862 (Olechowski 2004: 468), 1865 in 1867. Einspielerja leta 1865 niso pomilostili. To se je zgodilo

¹² *Vaterland*, 11. 7. 1862, št. 158, str. 1.

z amnestijo 8. 1. 1867. S tem mu je bila povrnjena aktivna in pasivna volilna pravica. Na deželnozborskih volitvah je spet mogel nastopiti, vendar 29. januarja 1867 s kandidaturo v velikovškem okraju ni uspel. Koroški deželni zbor je ostal brez zastopnika slovenskega narodnopolitičnega gibanja. 20. junija 1867 je cesar pomilostil tudi Božiča.

Sklep

Tiskovne pravde so zadale *Stimmen* in *Slovenцу* uničujoči udarec. Obema obsojencema, Einspielerju in Božiču, je cesarska amnestija vrnila državljanske pravice, škode pa, ki jo je utrpelo slovensko narodnopolitično gibanje s prenehanjem izhajanja obeh časopisov, ni bilo mogoče popraviti, zlasti ne na Koroškem. Glasila, ki so izhajala v Ljubljani in Mariboru, še zdaleč niso mogla zapolniti vrzeli, kar se vidi na številu in gostoti dopisov s Koroške v njih. Slovenci na Koroškem so ne le geografsko, temveč tudi kar se tiče njihovega mesta v slovenski politiki, postali del slovenskega obrobja. Odtlej Koroška na vse-slovenskem medijskem področju nikoli ni več igrala take vloge kot v sedmem desetletju 19. stoletja. Zlasti obsodba Einspielerja, glavnega predstavnika slovenskega novinarstva na Koroškem in slovenskega narodnopolitičnega gibanja, je zavrla slovensko narodno emancipacijsko gibanje v deželi.

Viri

Stenographische Protokolle der zweiten Session des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. Jänner bis März 1863 (8. 1. 1863 – 28. 3. 1863), str. 1–1083 (kratko: Protokolle).

Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen. Kaiserliches Patent vom 27. Mai 1852, Nr. 117 RGBI (kratko: Strafgesetz).

Press-Ordnung vom 27. mai 1852. Kaiserliches Patent vom 27. Mai 1852, wodurch für sämtliche Kronländer des Reiches, mit Ausnahme des Militär-Gränz-Gebietes, eine neue Preß-Ordnung erlassen [...] wird. Nr. 122 RGBI (kratko: Press-Ordnung).

Literatura

- ANON, 1860: »Vigilantibus jura«. *Slovenski Prijatelj* 9, št. 12, str. 746–757.
- ANON, 1861a: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 10, št. 3, str. 181.
- ANON, 1861b: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 10, št. 6, str. 381–383.
- ANON, 1861c: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 10, št. 8, str. 507–509.
- ANON, 1861d: Kaj dela politika. *Slovenski Prijatelj* 10, št. 1, str. 64.
- ANON, 1861e: »Vigilantibus jura«. *Slovenski Prijatelj* 10, št. 1, str. 44–53.
- ANON, 1861f: »Vigilantibus jura«. *Slovenski Prijatelj* 10, št. 2, str. 103–114.
- ANON, 1862a: Iz Koroškega. Š. Mohor. *Slovenski Prijatelj* 11, št. 11, str. 506.
- ANON, 1862b: Od Zile. *Slovenski Prijatelj* 11, št. 10, str. 461–463.
- ANON, 1863a: Die Slovenen und der Landtag in Kärnten. *Stimmen aus Innerösterreich*, 28. 1. 1863, str. 23–24.
- ANON, 1863b: Echo über die Landtagsverhandlungen. *Stimmen aus Innerösterreich*, 22. 3. 1863, str. 41–42.
- ANON, 1863c: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 12, št. 1, str. 32–33.
- ANON, 1863d: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 12, št. 10, str. 352.
- ANON, 1863e: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 12, št. 11, str. 395.
- ANON, 1863f: Unsere Preßzustände. *Tagespost*, 18. 10. 1863, str. 1.
- ANON, 1863g: Von den Landtagen. *Tagespost*, 24. 1. 1863, str. 6–7.
- ANON, 1864a: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 13, št. 1, str. 45.
- ANON, 1864b: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 13, št. 3, str. 129.
- ANON, 1864c: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 13, št. 8, str. 318.
- ANON, 1864d: Iz Celovca. *Slovenski Prijatelj* 13, št. 10, str. 399.
- ANON, 1865: Naznanilo. *Slovenski Prijatelj* 14, št. 1, str. 36.
- ANON, 1867a: Aus dem Gerichtssaale. *Klagenfurter Zeitung*, 15. 5. 1867, str. 441–442.
- ANON, 1867b: Die nationalen Verhältnisse in Kärnten. *Klagenfurter Zeitung*, 22. 9. 1867, str. 867–868.
- ANON, 1867c: Klagenfurt (Orig. Corr.) Die slowenischen Gesellschaftsretter. *Neue Freie Presse*, 23. 8. 1867, str. 3.
- EINSPIELER, ANDREJ, 1861: Kärnten's Selbstständigkeit. V: *Slovenski Prijatelj* 10, št. 2, str. 123–128.
- EINSPIELER, ANDREJ, 1863: Slovencom! V: *Slovenski Prijatelj* 12, št. 5, str. 175–176.
- HUSSA, ALOIS, 1861: *Kärnten's Selbstständigkeit*. Celovec: Kleinmayr.
- KAVČIČ, JAKOB (prev., ur.), 1889: *Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreškib in prestopkih z dne 27. maja 1852 št. 117 drž. zakonika z dodanim tiskovnim zakonom z dne 17. decembra 1862 št. 6 d. z. ex 1863 in drugimi novejšimi zakoni kazenskopravnega obsega*. Ljubljana: Društvo Pravniki.

- KOLAR, BOGDAN, 1997: Einspielerjev politični list *Slovenec* (1865–1867). V: Edo Škulj (ur.): *Einspielerjev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba. Str. 121–133.
- MALLE, AVGUŠTIN, 1979: *Die slowenische Presse in Kärnten 1848–1900*. Celovec: Slovenski znanstveni inštitut (disertacija).
- MALLE, AVGUŠTIN, 1997: Einspielerjevo delovanje v koroškem deželnem zboru. V: Edo Škulj (ur.): *Einspielerjev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba. Str. 163–188.
- OLECHOWSKI, THOMAS, 2004: *Die Entwicklung des Pressrechts in Österreich bis 1918. Ein Beitrag zur österreichischen Mediengeschichte*. Dunaj: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung.
- OLECHOWSKI, THOMAS, 2006: Das Pressrecht in der Habsburgermonarchie. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Zv. VIII/2. Ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch. Dunaj: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften. Str. 1493–1533.
- ORAŽEM, FRANCE, 1997: Einspielerjev časopis *Slovenski Prijatelj*. V: Edo Škulj (ur.): *Einspielerjev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba. Str. 135–140.
- RAJŠP, VINCENC, 1997: Einspielerjev list *Stimmen aus Innerösterreich*. V: Edo Škulj (ur.): *Einspielerjev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba. Str. 141–146.
- STORCH, FRANZ, 1907: Pressrecht. V: Ernst Mischner in Josef Ulbrich (ur.): *Österreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes*, 3. zv. Dunaj: Alfred Hölder. Str. 973–983.